

Omrežje slovenske ekonomske elite

POVZETEK: V članku rekonstruiramo omrežje slovenske ekonomske elite na dan oktobrskih volitev leta 2004. Osebe v omrežju so povezane prek direktorskih in nadzornih funkcij. V izračunih lastnosti omrežja nas zanimajo različne mere središčnosti oseb. Tiste mere, ki detektirajo vpliv oseb, kažejo, da središčne položaje zasedajo osebe, ki jih je na položaj postavila vlada. Mera, ki detektira prestiž, prejeto zaupanje oseb, kaže, da je med direktorji z visoko mero prestiža nadpovprečno veliko članov Foruma 21 (koordinira ga nekdanji predsednik Kučan). Rezultati analize kažejo, da ima logika rekrutacije v slovensko ekonomsko elito globoke politične korenine.

KLJUČNE BESEDE: elite, Slovenija, analiza socialnih omrežij, Pajek

1. Ideja: rekonstrukcija omrežja slovenske ekonomske elite

Omrežje ekonomske elite, ki obstaja v Sloveniji, je predmet številnih špekulacij in redkih analiz. Ob poskusu rekonstrukcije slovenske ekonomske elite smo izhajali iz ambicije, da rekonstruiramo *popolno omrežje*, torej omrežje, v katerem so lahko teoretično vse enote, v našem primeru osebe, prek posrednikov povezane z ostalimi enotami. Ob rekonstrukciji relacij, vzpostavljenih v omrežju, smo sklenili uporabiti čim manj arbitraren kriterij. Najbolj primeren se je zdel kriterij povezanosti direktorskih in nadzornih funkcij, ki jih zasedajo osebe. Kriterij povezanosti direktorskih funkcij (angl. interlocking directorship) je ob preučevanju ameriške in britanske ekonomske elite uporabil Useem (Useem 1984), ko je sklenil rekonstruirati »notranji krog« ekonomske elite.

Kdaj pride do povezanosti direktorskih in nadzornih funkcij? Za potrebe naše analize bomo glede na nekoliko drugačno pravno ureditev, ki velja v Sloveniji, uporabili adaptirano definicijo, ki jo ponuja Mizruchi: »Povezanost direktorskih položajev nastopi, ko oseba, zaposlena v eni organizaciji, sedi v upravnem odboru (board of directors) druge organizacije« (Mizruchi 1996: 272). Glede na specifično slovensko ureditev smo navedeno definicijo deloma modificirali na naslednji način: povezanost nadzornih in direktorskih položajev nastopi, ko oseba, ki v določeni gospodarski družbi opravlja managersko funkcijo, sedi tudi v nadzornem svetu druge gospodarske družbe.

Ne moremo sicer trditi, da se omrežje, ki nastane ob povezovanju direktorskih in nadzornih funkcij, v celoti prekriva z omrežjem ekonomske elite, saj bi morali za rekonstrukcijo celotnega omrežja upoštevati še druge relacije – denimo politične povezave, sorodstvene vezi, prijateljske vezi ter, denimo, članstvo v prestižnih klubih. Trdimo pa lahko, da omrežje povezanih nadzornih in direktorskih funkcij v najpomembnejših

slovenskih gospodarskih družbah predstavlja nadvse pomemben, če ne celo najpomembnejši izsek omrežja ekonomske elite.

V tej analizi nas zanima, katere osebe v omrežju slovenske ekonomske elite zasedajo središčno mesto. Najbolj primerno se je zdelo, da kot točko časovnega preseka zajemanja podatkov vzamemo 3. oktober 2004, dan parlamentarnih volitev. Izhodiščna hipoteza naše analize namreč sloni na domnevi, da lahko politična elita pomembno vpliva na strukturo omrežja ekonomske elite.

2. Motivi in učinki povezav v ekonomski eliti

Zakaj prihaja do povezav med direktorskimi in nadzornimi funkcijami? Kakšni so učinki povezav? Smiselno je, če upoštevamo pet ravni analize. Prva raven zajema osebne motive posameznih managerjev, ki hkrati v drugih gospodarskih družbah opravljajo funkcijo nadzornikov. Druga raven zajema motive posameznih organizacij, podjetij. Tretja raven se ukvarja z interorganizacijskimi motivi in učinki, ki presegajo interese posamezne organizacije, podjetja. Četrta raven se osredotoča na motive ekonomske elite kot socialnega sloja. Peta raven analize se ukvarja z razmerjem med ekonomskim in političnim podsistemom, politično in ekonomsko elito.

2.1. Osebna raven

»Posamezniki se pridružijo nadzornemu svetu zaradi finančnih nadomestil, prestiža in stikov, ki se lahko izkažejo kot koristni pri zagotavljanju njihovih nadaljnjih zaposlitvenih priložnostih,« navaja Zajac (Zajac v Mizruchi 1996: 277).

Useem v svoji študiji »notranjega kroga«, ki analizira najbolj kohezivni del ekonomske elite, poudarja, da povezanost direktorskih in nadzornih funkcij vodilnim managerjem omogoča dober pregled nad dogajanjem v poslovnem okolju (»business scan«). »Ob tem, da managerji v nadzornih svetih opravljajo svoje formalne zadolžitve, med njihova najbolj pomembne pripomočke, da ostajajo obveščeni, spadajo njihovi osebni kontakti in neposredna prisotnost« (Useem 1984: 46).

2.2. Raven organizacije

Kljub temu, da je enota omrežja posameznik, ta posameznik nadzorno funkcijo v drugi gospodarski družbi opravlja zaradi vloge, ki jo opravlja v matičnem podjetju. Pri omrežju povezanih direktorskih in nadzornih funkcij gre torej za to, da so v omrežju vzpostavljene tudi povezave med organizacijami.

Najpogostejši motiv, da manager enega podjetja sedi v nadzornem svetu drugega podjetja, je povezan z izvajanjem lastniške funkcije. Organizacije, ki so pomembnejši institucionalni lastniki, si želijo zagotoviti vpliv v nadzornem svetu podjetja, ki je v njihovi (so)lasti.

Mizruchi povzema serijo ostalih hipotetičnih razlogov – v nadaljevanju predstavljamo tiste hipotetične razloge, ki so relevantni v slovenskem kontekstu.

Kooptacija: S tem, ko določena gospodarska družba v svoj nadzorni svet pritegne osebo iz managementa druge gospodarske družbe, skuša »kooptirati vire negotovosti iz okolja« (Mizruchi 1996: 274).

Prestíž: Ker sestava nadzornih svetov vpliva na ugled gospodarske družbe, je v interesu gospodarske družbe, da v nadzorni svet pritegne ugledne osebnost. »Ko se investitorji odločajo, ali naj investirajo v neko podjetje, upoštevajo vitalnost (strenght) podjetja in kvaliteto managementa« (Mizruchi 1996: 276).

2.3. Interorganizacijski motivi in učinki

Omrežje povezanih nadzornih in direktorskih funkcij je komunikacijski medij (glej Mizruchi 1996: 284). »(Omrežje) predstavlja mehanizem za razširjanje informacij in strategij, ki potencialno reproducirajo vlogo obstoječega managementa,« ugotavlja Davis (Davis 1991: 610). Omrežje lahko deluje kot medij razširjanja inovacij.

2.4. Družbena kohezija

Najbolj koheziven del omrežja predstavlja nekakšen »notranji krog« (inner circle), torej empirični ekvivalent tistega, čemur teorija pravi »ekonomska elita« ali »vladajoči razred« (Useem, 1984). Izhaja iz ocene, da se poslovno omrežje kot celota zelo redko odloča za kolektivno delovanje, s katerim bi se borilo za svoje politične interese, saj nima orodij, ki bi omogočala identifikacijo skupnih potreb, in instrumentov za doseganje konsenza o skupnih interesih. Po drugi strani pa »notranji krog« lahko preseže primanjkljaj, značilen za glavnino poslovnega omrežja. »(Notranji krog) ima na voljo interkorporacijske vezi in organizacijske potenciale, s katerimi lahko preseže ozke, lokalne interese posamične gospodarske družbe ali sektorja, in lahko ponudi bolj integrirano vizijo širših, dolgoročnih potreb biznisa« (Useem 1984: 59). »V primerjavi z gospodarskimi družbami, ki niso vključene v omrežje, bi morale biti to omrežje moči v ospredju korporativnega dostopa do vlade, političnih strank, neprofitnih institucij in medijev« (Useem 1984: 61)

Davis ugotavlja, da so direktorji, ki opravljajo funkcije v več nadzornih svetih, zaradi boljšega vpogleda v gospodarske razmere prej agenti korporativne elite kot razreda, ne pa zgolj agenti delničarjev določene gospodarske družbe (glej Davis 1991: 593).

2.5. Politični motiv

Dejstvo, da znaten del slovenske ekonomije ni v zasebni lasti, pač pa je bodisi v neposredni državni lasti¹ bodisi v (delni) lasti paradržavnih skladov (KAD, SOD), zahteva, da našteje teorije dopolnimo z delovno hipotezo, ki jo bomo verificirali med empiričnim delom naloge: ekonomski sistem ni avtonomen, samoreguliran družbeni podsistem, pač pa je vezan na vpliv političnega podsistema. Zato v omrežju ekonomske elite središčno vlogo igrajo osebe, ki jih je na položaj postavila politična elita.

3. Enote omrežja, podatki o osebah, relacije

Ker je enota naše analize oseba, smo v prvi fazi raziskovanja v podatkovno bazo prominentnih oseb vnesli podatke o predsednikih uprav sto največjih slovenskih gospodarskih družb (z izjemo finančnih družb). Kot kriterij velikosti smo uporabili prihodke podjetij – podobno metodologijo uporabljajo primerljive raziskave (glej Scott 1985: 15). Kot vir podatkov smo uporabili dve lestvici Gospodarskega vestnika², ki gospodarske

družbe in poslovne skupine rangirata glede na njihove prihodke. V drugem koraku smo v podatkovno bazo vnesli podatke o članih nadzornih svetov teh gospodarskih družb. Ob tem smo morali rekonstruirati, kaj je matična služba teh članov nadzornih svetov: ali so morda vodilni uslužbenci drugih gospodarskih družb? V tretjem koraku zajemanja podatkov smo v podatkovno bazo vnesli še podatke o predsednikih uprav in članih nadzornih svetov bank, zavarovalnic in drugih finančnih gospodarskih družb.

Scott ob zbiranju podatkov sugerira dva možna pristopa (glej Scott 2000: 55). Prve- mu pravi pozicijski pristop. V podatkovno bazo so uvrščene le tiste enote, ki zasedajo vnaprej definirane položaje. »Raziskave poslovnih povezav (»business interlocks«) svojo pozornost pogosto osredotočijo na 'top 250' gospodarskih družb. Ta raziskovalna strategija temelji na predpostavki, da na točki med 250. in 251. podjetjem obstaja naravna meja med velikimi in srednje velikimi podjetji. Seveda pa lahko mejo le redko zarišemo s tolikšno natančnostjo« (Scott 2000: 55).

Drugi pristop je pristop glede na reputacijo, sloves (»reputational approach«) (glej Scott 2000: 56). V tem primeru moramo v relacijsko bazo vnesti tudi podatke o tistih osebah, ki sicer ne izpolnjujejo formalnega pogoja, da sedijo v upravi »velike« gospodarske družbe, hkrati pa je iz razpoložljivih podatkov razvidno, da v omrežju vendarle igrajo pomembno vlogo.

Zato smo med zadnjim krogom zajemanja podatkov prej opisano podatkovno bazo dodatno zapolnili z dvema kategorijama oseb. Ob direktorjih največjih gospodarskih družb smo v podatkovno bazo uvrstili še imena tistih oseb iz srednjega managementa izbranih gospodarskih družb, ki kljub temu, da ne opravljajo direktorske funkcije, v kakšni drugi gospodarski družbi opravljajo funkcijo nadzornika. Hkrati pa smo v podatkovno bazo vnesli še imena tistih predsednikov uprav, ki v omrežju očitno igrajo pomembno vlogo, četudi njihovo podjetje po našem izhodiščnem viru informacij ne sodi med »velike« V podatkovno bazo smo, končno, vnesli še podatke o osebah, ki nadzirajo direktorje teh manjših gospodarskih družb.

3.1. Relacije med osebami v omrežju

Zakon o gospodarskih družbah (ZGD) je pravni temelj formalnih odnosov, ki obstajajo v slovenskih gospodarskih družbah. Za razumevanje razmerja med upravo in nadzornim svetom je ključnega pomena 250. člen ZGD, ki določa: »Člane uprave in predsednika imenuje nadzorni svet za dobo največ petih let z možnostjo neomejenega ponovnega imenovanja.«

»Nadzorni svet lahko odpokliče posameznega člana uprave oziroma predsednika:

- če huje krši obveznosti, ali
- če ni sposoben voditi poslov, ali
- če mu skupščina izreče nezaupnico, razen, če je nezaupnico izrekla iz očitno ne-utemeljenih razlogov, ali
- iz drugih ekonomsko-poslovnih razlogov (pomembnejše spremembe v strukturi delničarjev, reorganizacija, uvajanje novih proizvodov, večje spremembe dejavnosti in podobno)« (ZGD, člen 250).

Zakonsko pooblastilo, da nadzorni svet imenuje upravo ali jo pod določenimi pogoji razreši, je ključni vzvod oblasti, ki jo ima nadzorni svet v razmerju do uprave.

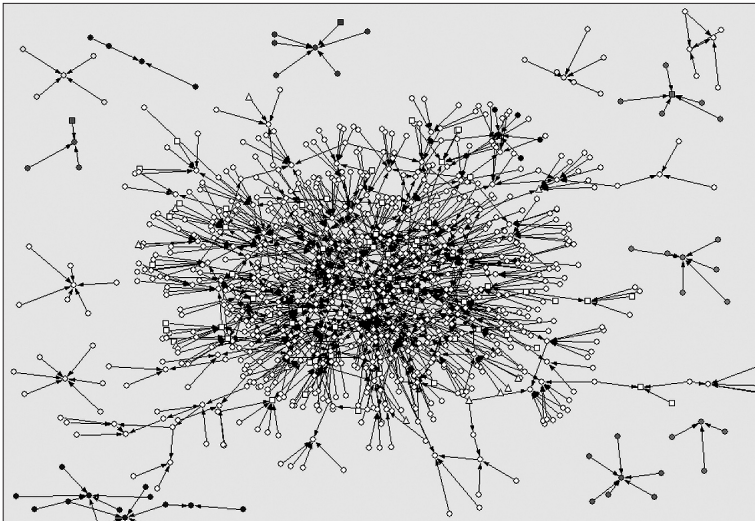
Veljavno normativno ureditev lahko prevedemo v sociološke kategorije: razmerje med nadzornim svetom in predsednikom uprave gospodarske družbe je *hierarhično razmerje*. Ker se bomo podatkov o omrežju povezanih direktorskih in nadzornih funkcij lotili z orodji, ki jih pozna analiza socialnih omrežij, je podatek, da je med nadzorniki in direktorji vzpostavljeno hierarhično razmerje, pomemben, saj omogoča, da določimo smer relacije.

Ker v omrežju nastopajo tudi osebe, ki zasedajo položaj v srednjem managementu, moramo opredeliti še relacijo, ki velja med direktorjem gospodarske družbe in osebami iz srednjega managementa. Razmerje med direktorjem in pripadnikom srednjega managementa je – tako kot razmerje med nadzorniki in direktorjem – hierarhično, torej usmerjeno.

4. Osnovni podatki o omrežju

V podatkovno bazo smo vnesli podatke o 195 gospodarskih družbah in 984 osebah, ki opravljajo funkcije v njihovih upravah ali nadzornih svetih. Podatke o tem omrežju smo obdelali s programom Pajek³. Ob obdelavi smo ugotovili, da so nekatera mikro omrežja ostala izolirana.

4.1. Identifikacija velike, šibko povezane komponente omrežja



Slika 1: Omrežje, sestavljeno iz 984 oseb (15 šibko povezanih komponent, od tega 1 velika)

Analiza socialnih omrežij pozna koncept *šibko povezane komponente*. V komponenti so vse enote prek posrednikov povezane z drugimi enotami, v šibko povezani komponenti pa so vse enote omrežja prek posrednikov povezane z drugimi enotami, vendar ob

tem smer relacije ni pomembna (glej de Nooy, Mrvar, Batagelj 2005: 68). V prvotnem omrežju smo identificirali eno veliko šibko povezano komponento ter štirinajst manjših komponent, ki niso povezane z veliko, šibko povezano komponento. Analizo smo nadaljevali na veliki šibko povezani komponenti, torej na sklenjenem omrežju, saj je mera središčnosti izoliranih komponent neznatna.

V sklenjenem omrežju velike šibko povezane komponente je 891 oseb. Hkrati je v to sklenjeno omrežje vključenih 178 gospodarskih družb⁴. Seznam gospodarskih družb, vključenih v sklenjeno omrežje, je v prilogi 1, seznam večjih podjetij, ki niso vključene v omrežje, pa je v prilogi 2.

Kakšne so značilnosti enot, ki nastopajo v sklenjenem omrežju? V sklenjenem omrežju nastopa 178 predsednikov uprav oz. direktorjev ter še 91 oseb, ki opravljajo bodisi funkcijo člana uprave bodisi funkcijo v srednjem managementu – praviloma gre za izvršne direktorje ali direktorje oddelkov.

Hkrati v tem sklenjenem omrežju nastopajo 803 enote (osebe), ki opravljajo funkcije članov nadzornih svetov. Tako je med 178 direktorji 90 takih, ki hkrati opravljajo tudi funkcije nadzornika v drugi gospodarski družbi (88 direktorjev iz sklenjenega omrežja torej ne opravlja nobene nadzorne funkcije), kar pomeni, da v sklenjenem omrežju 50.5 odstotkov direktorjev ob osnovni funkciji opravlja še funkcijo nadzornika.⁵

4.2. Stopnje – frekvenčna porazdelitev

Stopnja posamezne osebe nam pove, s kolikšnim številom drugih oseb v omrežju je ta povezana. Kakšna je frekvenčna porazdelitev stopenj identificiranega sklenjenega omrežja? Zanimajo nas *skupne stopnje*, torej število vhodnih in izhodnih povezav, ki imajo krajišče v določeni točki.

Iz frekvenčne porazdelitve je razvidno, da imata slabi dve tretjini oseb – natanko 550 - stopnjo ena. V tej skupini najdemo bodisi tiste člane nadzornih svetov, ki jih je tja izvolil svet delavcev, bodisi tiste člane nadzornih svetov, ki jih je imenovala skupščina lastnikov, vendar igrajo zgolj periferno vlogo. Slabi dve tretjini omrežja ekonomske elite torej igrata periferno vlogo. Ker imajo nadzorni sveti več članov, v skupini s stopnjo 1 ne najdemo predsednikov uprav in drugih predstavnikov managementa, pač pa zgolj periferne nadzornike.

Iz frekvenčne porazdelitve skupne stopnje lahko razberemo, da v omrežju bolj aktivno vlogo igra le manjši delež akterjev. Skupno stopnjo, ki znaša tri ali več, premore 27 odstotkov enot (oseb) v omrežju. Celotnemu delovnemu omrežju torej ne moremo pripisati atributa elitnosti. Zgolj ožji del analiziranega omrežja lahko identificiramo kot ekonomsko elito. Bolj sociološko rečeno, pa sistemska funkcija dvotretjinskega periferne dela celotnega omrežja (slovenskih) ekonomskih elit ni zanemarljiva, čeprav je na videz zgolj legitimizacijska in proceduralna, da ne rečemo vajeniška in ritualna. Namreč, z vidika notranjega kroga elite je ravno periferni, podporni del omrežja pomemben segment elitne reprodukcije. Predstavlja širše kadrovske zaledje za njeno obnavljanje, pri čemer bolj središčne osebe sproti preverjajo ('skenirajo' - Useem) vedenje 'kandidatov' in njihov potencial za uspešno delo v ožji eliti.

Tabela 1: Frekvenčna porazdelitev skupne stopnje

Skupna stopnja	frekvenca	Odstotek
23	1	0.11
22	1	0.11
19	1	0.11
17	1	0.11
16	3	0.33
15	4	0.44
14	1	0.11
13	2	0.22
12	7	0.78
11	4	0.44
10	11	1.23
9	13	1.45
8	10	1.12
7	18	2.02
6	45	5.05
5	27	3.03
4	37	4.15
3	53	5.94
2	102	11.44
1	550	61.72

5. Mere središčnosti oseb v omrežju

Zanima nas, katere enote (osebe) v sklenjenem omrežju zasedajo središčno mesto. Ko gre za pojem središčnosti, ni pomembno zgolj to, da je določena oseba povezana s čim več drugimi osebami, pač pa je pomembno tudi, ali tudi te druge osebe v omrežju igrajo aktivno vlogo. Zato bomo pojem središčnosti obdelali iz več vidikov.

5.1. Središčnost oseb glede na dostopnost – izhodne povezave

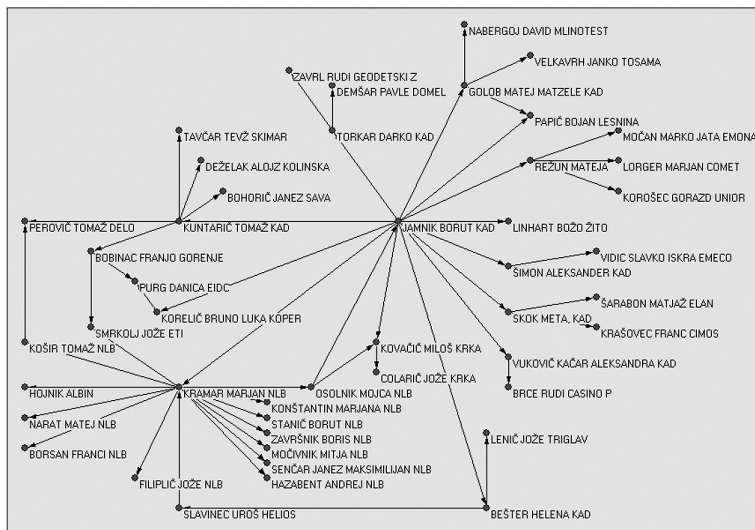
Ena najbolj kompleksnih mer središčnosti je središčnost glede na dostopnost (angl. closeness centrality). Mera središčnosti glede na dostopnost določene točke (osebe) je enaka količniku števila vseh ostalih dostopnih točk in vsote vseh razdalj – vsaka relacija predstavlja eno enoto razdalje - med določeno točko in vsemi ostalimi točkami (de Nooy, Mrvar, Batagelj 2005: 127). Ta mera upošteva relativni položaj določenega akterja do drugih oseb v celotnem omrežju. Bližje kot je akter ostalim enotam, višja je njegova mera središčnosti glede na dostopnost.

Ker so relacije v našem omrežju hierarhične, lahko na začetku izhajamo iz splošne predpostavke, da imajo direktorji, ki nadzirajo poslovanje (v našem primeru polovica vseh) čim večjega števila drugih direktorjev, večji vpliv. Upoštevamo torej le izhodne povezave: koliko ljudi nekdo nadzira.

Tabela 2: Središčnost glede na dostopnost do drugih oseb – izhodne povezave (urejeno padajoče)

	IZHODNA DOSTOPNOST	PRIIMEK, IME	MATIČNA GOSPODARSKA DRUŽBA	Kje osebno ta človek opravlja funkcijo nadzornika?
1	0.0584820	JAMNIK BORUT	KAD	Luka Koper, NLB, Krka, Žito, Lesnina
2	0.0568379	BIZJAK GORAN	CASINO PORTOROŽ	SOD, Sava, Zavarovalnica Triglav
3	0.0540865	KUŠAR IGOR	SOD	Gorenje, Pozavarovalnica Sava, NLB, Merkur
4	0.0519681	SLAVINEC UROŠ	HELIOS	NLB, Petrol, Pozavarovalnica Sava, Triglav steber 1
5	0.0506687	BRANKOVIČ GORAN		SOD, Slovenijales, Terme Čatež, Paloma, Kovinoplastika Lož
6	0.0498332	KRAMAR MARJAN	NLB	Eti
7	0.0485281	KALUŽA MIRKO		KAD, Pivovarna Laško, Trimo, Iskra Avtoelektrika, IEDC
8	0.0482476	BEŠTER HELENA	KAD	Helios, Zavarovalnica Triglav
9	0.0470709	LENIČ JOŽE	ZAVAROVALNICA TRIGLAV	Triglav DZU, Intereuropa
10	0.0469318	SOMRAK MARJAN		SOD, Mercator

Če govorimo o vplivu oseb z vidika dostopnosti do drugih oz. nadzora nad drugimi, ugotovimo, da so na vrhu te lestvice (prva desetina oseb) ljudje iz nadzornih svetov in uprav dveh paradržavnih skladov (KAD in SOD), napol državne Nove Ljubljanske banke, državne Zavarovalnice Triglav ter družbe Helios⁶. Tudi če pogledamo osebe s širše lestvice petdesetih najvišje uvrščenih (glej podrobnosti v Žerdin 2005: 66), ugotovimo, da glavnino take lestvice tudi predstavljajo osebe, ki so (tako ali drugače) povezane z akterji iz KAD-a, SOD-a, NLB ter Zavarovalnice Triglav. To pomeni, da središčne položaje v tistem delu omrežja, ki ima vpliv, opravljajo osebe, ki jih je na položaj postavila vlada oz. vladajoča koalicija. Vlada namreč imenuje člane nadzornih svetov KAD-a in SOD-a, odločilen vpliv pa ima tudi pri imenovanju nadzornikov NLB ter Zavarovalnice Triglav.



Slika 2: Borut Jamnik, lokalno omrežje, 2-sosednje, izhodne povezave

Ker je središčnost glede na dostopnost (izhodne povezave), najboljša mera vpliva v omrežju, si velja na sliki natančneje pogledati, kakšne vzvode oblasti je imela na voljo najvišje uvrščena oseba, Borut Jamnik, oktobra 2004 predsednik uprave Kapitalske družbe (KAD)⁷. Jamnik je pred prihodom na položaj predsednika uprave KAD-a služboval na agenciji za trg vrednostnih papirjev, vodil je oddelek za analize na KAD-u, bil je član uprave KAD-a ter nekaj mesecev član uprave HIT-a. Na volitvah ni nikoli kandidiral, tako da imajo namigi o njegovem strankarskem predznaku zgolj status špekulacije. Če sodimo po osebni biografiji, je Jamnik predvsem izvedenec, ki je do vplivnega položaja v obravnavanem omrežju prišel prek služb v državni administraciji ter v KAD-u.

5.2. Središčnost oseb glede na dostopnost – vhodne povezave

Mera središčnosti glede na dostopnost, ko gre za vhodne povezave (torej koliko prominentnih ljudi iz elitnega omrežja nadzira neko osebo), v elitnem omrežju ne govori toliko o podrejenosti, ampak je morda najboljša mera prestiža, prejetega zaupanja, saj kaže, katere predsednike uprav nadzirajo osebe, ki tudi sicer v elitnem omrežju igrajo aktivno in vplivno vlogo.

Na vrhu lestvice, na kateri so osebe rangirane po središčnosti glede na dostopnost (vhodne povezave), je predsednik uprave Pokojninskih družb A. To dejstvo lahko po eni strani pojasnimo s podatkom, da je nadzorni svet Pokojninske družbe A zelo številčen, saj šteje 19 članov. Po drugi strani pa lahko prestižni položaj, ki ga zaseda Peter Filipič, pojasnimo tudi z biografskimi razlogi. Peter Filipič je namreč do konca leta 1996 vodil Kapitalski sklad, današnje Kapitalsko družbo. Natančneje – Kapitalsko družbo je postavil na noge. Presek ekonomske elite, kakršnega ugotavljamo v tej analizi, kaže na izjemno vplivnost vodilnih predstavnikov Kapitalske družbe v omrežju ekonomske elite. Zdi

se torej, da je Filipič vpliv, ki ga je imel ob nastajanju omrežja, uspešno pretvoril tudi v prestiž.

Tabela 3: Središčnost glede na dostopnost s strani drugih oseb – vhodne povezave (urejeno padajoče)

	VHODNA DOSTOPNOST	PRIIMEK IME	GOSPODARSKA DRUŽBA
1	0.0876443	FILIPIČ PETER	POKOJNINSKA DRUŽBA A
2	0.0603833	BOHORIČ JANEZ	SAVA
3	0.0586631	KASTELIC JANKO	TRIGLAV DZU
4	0.0572823	KOVAČIČ MILOŠ	KRKA
5	0.0571600	JANKOVIČ ZORAN	MERCATOR
6	0.0549314	MOKROVIČ BORUT	TERME ČATEŽ
7	0.0548190	VELKAVRH PETER	TRIGLAV FD
8	0.0547315	PURG DANICA	EIDC
9	0.0533974	LENIČ JOŽE	ZAVAROVALNICA TRIGLAV
10	0.0531185	BENCIK DUŠAN	TERME 3000

Če podatki, ki merijo strukturni vpliv posameznih oseb, kažejo na premoč akterjev, ki jih je posredno ali neposredno postavila vlada (glej Tabela 1 in komentar v zvezi z njo), pa podatki o zaupanju, ki so ga deležni posamezni akterji, kažejo drugačno sliko. Z izjemo oseb, povezanih z državno Zavarovalnico Triglav, so na vrhu lestvice zaupanja ljudje iz gospodarskih družb, v katerih naj vlada ne bi imela ključnega vpliva.

Pogled na lestvico desetih najvišje uvrščenih akterjev razkrije še eno zanimivo podrobnost. Na lestvici središčnosti glede na dostopnost (vhodne povezave), ki naj bi bila mera prestiža oz. zaupanja, najdemo kar pet članov Foruma 21⁸. Podatek je pomenljiv, ker dokazuje, da lahko tudi to dimenzijo omrežja interpretiramo skozi politično prizmo. Le da v tem primeru ne gre za povezanost direktorjev z vladnimi krogi, pač pa za povezave direktorjev z nekdanjim predsednikom republike Kučanom.

5.3. Središčnost oseb glede na dostopnost, ne glede na smer povezave

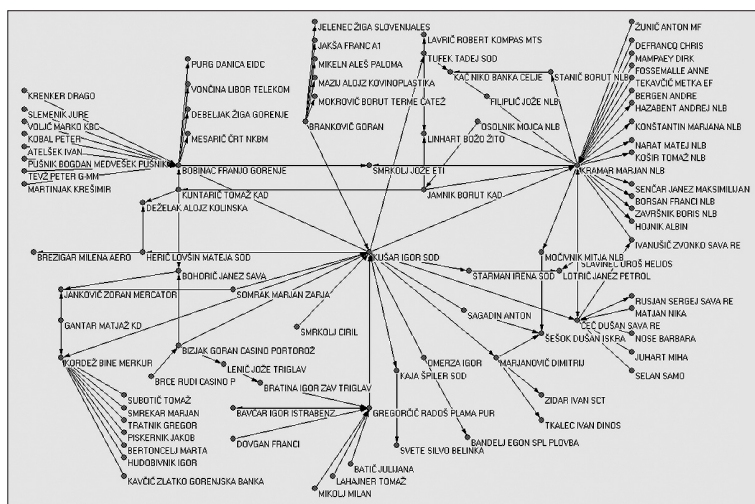
V dosednji predstavitvi rezultatov smo elitne pozicije razdelili na dve skupini: na tiste z vplivom ter na tiste, ki so deležni zaupanja. Obe skupini pa lahko združimo v eno samo, ki opisuje središčnost glede na dostopnost, vendar ob tem ne upoštevamo smeri povezav. Ne zanima nas torej, ali posamezen akter zaseda elitno pozicijo zaradi vpliva ali zaradi zaupanja/prestiža, ki ga je deležen s strani pripadnikov elitnega omrežja, pač pa nas zanima zgolj to, kako središčno pozicijo zaseda v tem omrežju - glede na dostopnost. Gre torej za nekakšno sintetično mero središčnosti in za presečno množico obeh skupin elitnih pozicij. Povedano drugače: gre za lestvico tistih akterjev, ki imajo hkrati velik realni vpliv in so ob tem deležni velikega realnega zaupanja oz. prestiža.

Tabela 4: Mera središčnosti glede na dostopnost ne glede na smer povezave

	SKUPNA STOPNJA	PRIIMEK IME	GOSPODARSKA DRUŽBA
1	0.2409312	KUŠAR IGOR	SOD
2	0.2407357	BOHORIČ JANEZ	SAVA
3	0.2361996	KRAMAR MARJAN	NLB
4	0.2360743	FILIPČ PETER	POKOJNINSKA DRUŽBA A
5	0.2360117	KASTELIC JANKO	TRIGLAV DZU
6	0.2320730	BOBINAC FRANJO	GORENJE
7	0.2320730	KUNTARIČ TOMAŽ	KAD
8	0.2319520	JAMNIK BORUT	KAD
9	0.2250885	SLAVINEC UROŠ	HELIOS
10	0.2240121	LENIČ JOŽE	ZAVAROVALNICA TRIGLAV

Za razliko od prejšnjih lestvic, ki merita vpliv in zaupanje, na pričujoči lestvici nastopajo tako akterji, ki so elitno pozicijo dosegli zaradi neposrednega ali posrednega vpliva vlade, kot tudi akterji, pri katerih vpliv države (neposredno) ne igra osrednje vloge.

Davis ugotavlja, da večja tovrstna središčnost gospodarski družbi zagotavlja *socialni kapital*, saj zagotavlja boljši dostop do informacij, ki potujejo po omrežju. »Z vzdrževanjem vezi z večjim številom drugih organizacij so gospodarske družbe z večjo mero središčnosti sposobne hitreje zaznati spremembe v okolju in nanje odgovoriti« (Davis 1991: 592).



Slika 3: Igor Kušar, 2-sosedje, vhodne in izhodne povezave

Kušarjeva središčna vloga v omrežju, če ne upoštevamo smeri povezav, je po eni strani rezultat dejstva, da je igrala večina članov upravnega odbora SOD-a v omrežju ekonomske elite zelo aktivno vlogo. Hkrati pa je aktivno vlogo v tem omrežju igral tudi sam Kušar. Sicer pa v Kušarjevi biografiji lahko zasledimo, da je bil, med drugim, direktor agencije za trg vrednostnih papirjev (1995 – 1997) in državni sekretar na ministrstvu za finance (2001-2002), kjer je služboval kot desna roka finančnega ministra in kasnejšega predsednika vlade Antona Ropa. Med letoma 1997 in 2001 je služboval kot član uprave Leka

6. Sklepne ugotovitve

Ko gre za mero vpliva in splošno mero središčnosti določene točke (osebe) v omrežju, najdemo pomembne skupne imenovalce. Na teh dveh lestvicah ključno vlogo igrajo osebe iz tistih gospodarskih družb, ki jih posredno ali neposredno nadzirata vlada oz. vladajoča koalicija. Zgolj na lestvici prejetega zaupanja najvišja mesta zasedajo osebe iz tistih gospodarskih družb, ki niso pod neposrednim nadzorom vladajoče koalicije. Dve od treh najbolj kompleksnih mer središčnosti (glej Tabelo 1 in Tabelo 3) torej nazorno pokažeta, da je ekonomski podsistem podrejen formalnemu političnemu podsistemu. Ob meri prejetega zaupanja (glej Tabelo 2) pa lahko ugotovimo, da na vrhu lestvice prevladujejo osebe, povezane s Forumom 21, društvom, ki ga je soustanovil nekdanji predsednik republike Kučan.

Glede na zanimivo polemiko, ki je pred leti potekala v slovenski sociološki skupnosti in se je ukvarjala z vprašanjem, kaj nam pripovedujejo 'relativno visoke' stopnje reprodukcije slovenske ekonomske elite (glej Adam, 1999, 2000, Kramberger, 1999, 2000, Rus in Iglič, 2000), lahko kot skromno pripombo k polemiki dodamo nekaj naših ugotovitev. Rezultati naše analize kažejo predvsem to, da se tudi v letu 2004 reproducira prejšnja logika rekrutacije v ekonomsko elito. Logika rekrutacije na vrh lestvic vpliva je izrazito politična.

Zastavlja se vprašanje, kaj je razlog za takšno stanje. Bernik v analizi socialistične družbe kot »obmoderne družbe« ugotavlja, da je »centralnost političnega sistema (...) osrednji problem celotnega družbenega sistema oziroma osrednji vir protislovij.« (Bernik 1989: 37) Če naj bi bila za modernizirane družbe značilna visoka stopnja avtonomije posameznih podsistemov z izrazito funkcionalno diferenciacijo, je za socializem kot »obmoderno družbo« značilna hierarhična podrejenost ekonomskega podsistema političnemu podsistemu. Rezultati naše analize kažejo, da se najbolj vplivne osebe omrežja tudi poldrugo desetletje po koncu socializma rekrutira po logiki, značilni za »obmoderne« socializem. Podatke, ki kažejo na prevlado političnega podsistema, lahko razumemo kot indikator počasne modernizacije slovenske družbe.

Kako se sploh lahko reproducira logika (politične) rekrutacije na središčne položaje omrežja v Sloveniji? Prvič, znaten del slovenskega gospodarstva še ni privatiziran (le nekdanja družbena lastnina je končno razumljivo titulirana, bodisi kot zasebna bodisi kot državna), skrbnik tega neprivatiziranega gospodarskega premoženja pa so praviloma vlada ali paradržavni skladi, ki so pod vladnim nadzorom. Drugič, opozorimo lahko na

določbe zakona o prevzemih, ki paradržavnim skladom dajejo poseben položaj. Zakon o prevzemih namreč določa, da morajo osebe, če »skupno delujejo pri uresničevanju glasovalne pravice« (Zakon o prevzemih, Uradni list št. 47/1997, člen 60), v primeru, ko vsota njihovega lastniškega deleža dosega 25 odstotkov, objaviti prevzemno ponudbo. Posebna empirična študija bi najverjetneje dokazala, da KAD in SOD ob uresničevanju glasovalne pravice res nastopata usklajeno. Vendar jima ob tem ni potrebno objaviti prevzemne ponudbe, ker 80. člen zakona o prevzemih določa izjemo: pooblaščenim investicijskim družbam, KAD-u in SOD-u ni potrebno objaviti prevzemne ponudbe, dokler njihov lastniški delež ne doseže 40 odstotkov. Ob siceršnjem razpršenem lastništvu bi posebna analiza pokazala, da že lastniški delež, ki se giblje okoli 25 odstotkov, zagotavlja premoč KAD-a in SOD-a pri glasovanjih o sestavah nadzornega sveta.

Zastavlja se še eno vprašanje: ali je reprodukcija analitsko zaznane logike (politične) rekrutacije na središčne položaje omrežja ekonomske elite značilna zgolj za obdobje vladavine LDS ali pa gre za sistemsko logiko, ki je značilna za vsakršno vladajočo koalicijo? *Ad hoc* analiza dogodkov, ki so se odvijali po postavitvi nove vladajoče koalicije (npr. 'prodaja državnih naložb' 'našim domačim' kadrom pod tržno ceno, kar bi lahko ob morebitni nadaljnji prodaji navrglo velike zasebne koristi), nakazuje, da se politična logika rekrutacije izrazito reproducira. Vendar bi morali takšno delovno hipotezo preveriti s temeljitejšo analizo.

Zahvala

Osnova za ta članek je besedilo diplomske naloge Omrežje slovenske ekonomske elite. Zato tudi za ta članek dolgujem zahvalo mentorju Andreju Mrvarju in somentarju Andreju Rusu. Ob pripravi članka pa zahvalo dolgujem uredniku Družboslovnih razprav, Antonu Krambergerju.

Opombe

1. V večinski državni lasti so infrastrukturna podjetja (DARS, Telekom), energetska podjetja (Holding slovenskih elektrarn), distribucijska podjetja (Eles, Elektro Ljubljana ...), železarne, finančna podjetja (Zavarovalnica Triglav, NLB, NKBM), podjetja, ki se ukvarjajo z logistiko (Luka Koper, Slovenske železnice).
2. Gospodarski vestnik, 28. junij 2004, Največji po prihodkih, Gospodarski vestnik, 20. december 2004, 100 največjih poslovnih skupin.
3. Brezplačni program Pajek je za nekomercialne namene na voljo na spletnem naslovu <http://vlado.fmf.uni-lj.si/pub/networks/pajek/>
4. Zaradi odločitve, da bodo analizo nadaljevali na sklenjenem omrežju, je iz analize izpadla, med drugim, gospodarska družba Revoz, po vseh kriterijih ena največjih slovenskih gospodarskih družb. Nadzorniki Revoza namreč prihajajo predvsem iz francoskega podjetja Renault in niso povezani z ostalimi slovenskimi gospodarskimi družbami. Od večjih delniških družb je iz analize izpadla še, denimo, Kemofarmacija, Elektro Maribor, Vele in Vipap, Simobil, Elektro Gorenjska – za vse velja, da predsedniki uprav in nadzorniki teh gospodarskih družb niso vključeni v veliko šibko povezano komponento.

5. V nekaterih primerih funkcijo nadzornika opravljajo tudi direktorji družb z omejeno odgovornostjo ali direktorji delniških družb, pri katerih nismo identificirali njihovega nadzornega sveta.
6. Dejstvo, da se na vrhu lestvice pojavlja več oseb, povezanih z družbo Helios, predstavlja navidezno presenečenje, saj ostale osebe z vrha lestvice svoj vpliv črpajo iz dejstva, da zasedajo položaje, ki so posredno ali neposredno povezane s kadrovanjem vladajoče koalicije. Vendar je tudi vpliv Uroša Slavinca, predsednika uprave Heliosa, vezan na funkcije, ki so v neposredni ali posredni pristojnosti vlade. Slavinec je tako član nadzornih svetov NLB in pozavarovalnice Sava, hkrati pa je član nadzornega sveta enega od skladov, ki jih upravlja DZU Triglav. Le funkcija v naftni družbi Petrol ni v neposrednem območju vpliva vlade. Tudi uvrstitev Gorana Bizjaka, člana uprave Casinoja Portorož, se zdi presenetljiva. Dodati velja, da je vse pomembne funkcije prevzel v času, ko je bil državni podsekretar na ministrstvu za finance.
7. 3. februarja 2005 je Jamnik odstopil s položaja predsednika uprave KAD-a.
8. Člani Foruma 21 z vrha lestvice prestiža so Janez Bohorič, Miloš Kovačič, Zoran Jankovič, Danica Purg in Dušan Bencik.

Literatura

- Adam, Frane (1999): Ambivalentnost in neznosna lahkost tranzicije. Sobotna priloga Dela, 3. julij 1999.
- Adam, Frane, Tomšič, Matevž (2000): Transition Elites: Catalysts of Social Innovation or Rent-Seekers. Družboslovne razprave 16 (32-33), str. 223-249.
- Bernik, Ivan (1989): Socialistična družba kot »obmoderna« družba. Družboslovne razprave 6 (7), str. 31-40.
- Davis, Gerard F. (1991): Agents without Principales? The Spread of the Poison Pill through the Intercorporate Network. Administrative Science Quarterly 36 (4), str. 583-613.
- De Nooy, Wouter, Mrvar, Andrej, Batagelj, Vladimir (2005): Exploratory Social Network Analysis with Pajek (Structural Analysis in the Social Sciences). New York: Cambridge University Press.
- Demb, Ada, Neubauer, Franz-Friedrich (1994): Upravni odbori: soočenje s paradoksi. Ljubljana, Gospodarski vestnik.
- Iglič, Hajdeja, Rus, Andrej (2000): Democratic Transition and Elite Integration in Slovenia From 1988 to 1995. Družboslovne razprave 16 (32-33), str. 198-222.
- Iglič, Hajdeja, Rus, Andrej (2000): From Elite Reproduction to Elite Adaptation: The Dynamics of Change in Personal Networks of Slovenian Elites. Družboslovne razprave 16 (32-33), str. 181-197.
- Kocbek, Marijan, ur. (2002): Zakon o gospodarskih družbah (ZGD) s komentarjem. Ljubljana, GV Založba.
- Kramberger, Anton (1999): Slovenske elite in njihova reprodukcija. Sobotna priloga Dela, 7. in 14. avgust 1999.
- Kramberger, Anton (2002): Objektivnost v družboslovnem preučevanju (slovenskih) elit. Družboslovne razprave 18 (40), str. 41-59.
- Kramberger, Anton, Vehovar, Vasja (2000): Regime Changes and Elite Dynamics in Slovenia during the 1990s: What Can the Elite Reproduction Rates Tell Us. Družboslovne razprave 16 (32-33), str. 143-180.

- Mizruchi, Mark S. (1996): What Do Interlocks Do? An Analysis, Critique, and Assessment of Research on Interlocking Directorates. *Annual Review of Sociology* 22, str. 271-298.
- Mizruchi, Mark S., Schwartz, Michael, ur. (1992): *Intercorporate Relations: The Structural Analysis of Business*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Scott, John (1985): Theoretical Framework and Research Design. V Stokman, Frans N, Ziegler, Rolf Scott, John (ur.): *Networks of Corporate Power: A Comparative Analysis of Ten Countries*. Oxford, New York: Polity.
- Scott, John (1991): *Networks of Corporate Power: A Comparative Assessment*. *Annual Review of Sociology* 17, str. 181-203.
- Scott, John (2000): *Social Network Analysis: A Handbook*, London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage.
- Useem, Michael (1984): *Inner Circle: Large Corporations and the Rise of Business Political Activity in the U.S. and U.K.* New York, Oxford: Oxford University Press.
- Zajc, Katarina, ur. (2004): *Corporate Governance v Sloveniji: pravnoekonomska analiza gospodarskih družb v Sloveniji*. Ljubljana, Pravna fakulteta.
- Žerdin Horvat, Aleksander (2005): *Omrežje slovenske ekonomske elite – diplomsko delo*. Ljubljana, FDV.

Priloge

Priloga 1: Seznam gospodarskih družb, ki so uvrščene v omrežje

Gospodarska družba	Uvrščenost na lestvici največjih skupin v GV-ju
Mercator	1
Petrol	2
Gorenje	3
Lek	5
Merkur	6
Telekom	7
Prevent	8
ELES	9
HSE	10
Krka	11
Autocommece	12
Impol	13
SCT	14
Slovenske železnice	15
Slovenske železarne	16
Sava	19
Era	20
Primorje	21
Intereuropa	23
CIMOS	25
Pošta Slovenije	26
Pivovarna Laško	27
Hit	28
Perutnina Ptuj	29
Viator Vektor	30
Unior	33
Kompas	35
Iskra Avtoelektrika	36
Holding Ljubljana	37
Helios	38
Žito	39
Avtotehna	40
Rudnik Velenje	41
Istrabenz	42

Trimo	43
Iskra Emeco	45
Kolinska	46
Emona Obala	47
Droga	48
Lesnina	50
Fructal	51
Kovinoplastika	52
Kovintrade	53
Alpos	54
Iskra	56
Luka Koper	57
Splošna plovba	58
Begrad	64
Alpina	65

KD Group	66
Eti Izlake	69
Comet	70
Peko	71
Radeče Papir	72
GPG Grosuplje	73
Aero	76
Belinka	77
Javor	78
Dinos	79
Etol	83
Terme Čatež	84
INLES	89
LAMA	91
Terme 3000	93

Ostale gospodarske družbe, uvrščene v omrežje, po abecednem redu

A1
Abanka
Abanka DZU
Adria Airways
Adria Bank
Aerodrom Ljubljana
Aktiva Invest
Banka Celje
Banka Domžale
Banka Koper
Banka Zagorje
Casino Portorož
Cetis
Cinkarna Celje
CM Celje
DARS
DDC
Delo
Delo Prodaja
Deželna banka

Dnevnik
Domel
Dravske elektrarne
DZS
EIDC
Elan
Elektro Celje
Elektro Ljubljana
Elektro Primorska
Emona Merkur
Factor banka
Feršped
FMR
Geodetski zavod
Geoplín
Gorenjska banka
Gorenjski tisk
Hotel Lev
Hotel Union
Hoteli Bernardin

Hoteli Morje
Hoteli Palace
Infond Holding
Intertrade ITS
Iskra Kondenzatorji
IUV
Jadran
Jata Emona
JP Energetika
Juteks
KAD
KBM Infond
KD ID
Koloniale
Kompas MTS
Koroška banka
Koto
LB Maksima
LHB
Ljubljanska borza

Ljubljanske mlekarne	PBS	SOD
Maksima Holding	Pivovarna Union	Stanovanjski sklad
Marina Portorož	Plama Pur	Talum
Medvešek Pušnik	Pokojninska družba a	TE TOL
Mercata	Pomurske mlekarne	Tim Laško
Mercator Goriška	Primorski skladi	Tosama
Mladinska knjiga	Probanka	Triglav DZU
Mlinotest	Prva pokojninska družba	Triglav FD
Mobitel	Radenska	Večer
Moja naložba	Salonit	Vegrad
Mura	Salus	VIPAP
Nama	Sava RE	Vzajemna
NFD	SID	Zavarovalnica Adriatic
NFD	SKB	Zavarovalnica Maribor
NKBM	Skimar	Zavarovalnica Tilia
NLB	Skupna	Zavarovalnica Triglav
Novoles	Slovenica	Živila
Paloma	Slovenijales	
Papirnica Goričane	Socius	

Priloga 2: Večje gospodarske družbe, ki niso uvrščene v omrežje

Za našo analizo so zanimive tiste gospodarske družbe, ki so del šibko povezane komponente. Povedano drugače: gre za tiste gospodarske družbe, ki so del velikega, povezanega omrežja. Če smo za izhodiščno obdelavo uporabili podatke 195 gospodarskih družb, pa v šibko povezani komponenti nastopa 178 gospodarskih družb. Katere večje gospodarske družbe so torej izpadle iz naše analize?

GOSPODARSKA DRUŽBA	RAZLOG	UVRŠČENOST NA SEZNAMU
Revoz	nepovezana	2
Engrotus	d.o.o.	16
Sava Tires	d.o.o.	17
Iskotel	d.o.o.	19
Kemofarmacija	nepovezana	24
Acroni	d.o.o.	25
Tobačna grosist	d.o.o.	27
Mercator SVS	Del skupine Mercator	33
NEK Krško	d.o.o.	34
Adria Mobil	d.o.o.	35
Kolektor	d.o.o.	36

Hidria	d.o.o.	38
Elektro Maribor	nepovezana	40
Vele	nepovezana	42
Mercator Gorenjska	Del skupine Mercator	45
BSH Hišni aparati	d.o.o.	49
Avto Triglav	d.o.o.	51
Mercator Dolenjska	Del skupine Mercator	52
Henkel Slovenija	nepovezana	55
Boxmark Leather	d.o.o.	58
Vipap	nepovezana	63
Termoelektrarna Šoštanj	d.o.o.	65
Johnson Controls NTU	d.o.o.	67
Tobačna Ljubljana	d.o.o.	68
Prevent SG	d.o.o – del skupine Prevent	69
Summit Leasing	d.o.o.	73
Eta Cerkno	d.o.o.	74
SŽ Metal	d.o.o.	75
Simobil	nepovezana	76
TCG UNitech LTH	d.o.o.	78
Toyota Adria	d.o.o.	80
Citroen Slovenija	d.o.o.	81
Saturnus Avtooprema	d.o.o.	87
Papirnica Vevče	d.o.o.	89
Elektro Gorenjska	nepovezana	91
Upimol	d.o.o.	93
Količevo Karton	d.o.o.	94

Naslov avtorja:

Ali H. Žerdin, dipl. soc.
 novinar Mladine
 e-mail: ali.zerdin@mladina.si

*Prejeto julija 2005, sprejeto za objavo avgusta 2005.
 Članek je po mnenju uredništva uvrščen v kategorijo
 izvorni znanstveni članek s kvantitativno argumentacijo.*